

2. Inne artykuły o kulcie Maryjnym

Ks. Zdzisław Janiec

Kult Maryi w Piśmie Świętym, Mszy świętej i Liturgii Godzin

WSTĘP

Mówiąc o kulcie Najświętszej Maryi Panny, należy zająć się w pierwszym rzędzie Pismem Świętym (I), a następnie świętą liturgią (II). Przejawy pobożności Maryjnej powinny bowiem, podobnie jak to czyni liturgia, odwoływać się zawsze do Pisma Świętego jako do niezastąpionego źródła każdej prawdziwej formy kultu chrześcijańskiego¹.

Przyjrzymy się zatem najpierw biblijnym podstawom kultu Maryjnego w Ewangelii Łukasza i Jana (I, 1 i 2), a następnie przejawom maryjnej czci w liturgii Mszy Świętej (II, 1), a w końcu popatrzymy na Liturgię Godzin (II, 2), która dostarcza również dowody kultu Matki Chrystusa, najpierw w hymnach, a następnie w antyfonach².

I. KULT MARYI W PIŚMIE ŚWIĘTYM

1. Ewangelia według świętego Łukasza 1– 2

Kult Matki Bożej pojawia się na pierwszym miejscu w mariologii dwu pierwszych rozdziałów Łukasza. Można dostrzec trzy etapy tego kultu: jego zapowiedź przez Archanioła zwiastującego narodziny Syna Bożego (a), jego zrozumienie przez ludzi w osobie Elżbiety (b) i jego swoistą akceptację przez samą Bogarodnicę (c).

a) „*Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z Tobą*” (Łk 1,26)

W zapowiedzi Archanioła kult Maryi jest zapoczątkowany w sposób dwojaki: przez to, że Maryja została poinformowana o szczególnym obdarzeniu Jej łaską, oraz przez stwierdzenie, że pozostaje pod opieką Pana.

Powiadomienie Maryi o tym, że jest obdarzona łaską (por. Łk 1,28) zostało przekazane w czasie przeszłym dokonany (*perfectum: kecharitomene* – „łaski pełna”), co posiada niemałe znaczenie dla samej teologii tego stwierdzenia: czas przeszły dokonany przedstawia w języku greckim czynność, która dokonała się w przeszłości, ale jej skutki trwają do chwili obecnej. Maryja została raz jeden, w określonej przeszłości obdarzona przez Boga szczególną łaską, ale stan tego obdarowania trwa nadal. To jakby zapowiedź permanentnego stanu szczególnych względów, którymi Maryja miała się cieszyć ze strony Ducha Świętego. Przypomnienie przez Archanioła Gabriela tego faktu było jakby pierwszym aktem Maryjnego kultu.

Ponadto Archanioł oznajmił Maryi, że Pan jest z Nią (por. Łk 1,28). Miało to oznaczać, według terminologii Łukasza, u którego występują dość często formuły: Pan z Tobą, Duch Święty z Tobą, że Pan wkracza w sferę poczyznań niewiasty, która

¹ Por. Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti, *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*, Città del Vaticano 2002, nr 186.

² Paweł VI, Adhortacja apostolska *Marialis cultus* z 2 II 1974 r. o rozwoju należycie pojętego kultu Maryjnego, nr 13, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła*, red. A. Wieczorek, Warszawa 1990, s. 252.

ma się stać Bogarodzicą. Od tej pory Pan będzie współpodmiotem Jej czynów. Czyż nie jest to bardzo konkretny wyraz hołdów składanych Maryi, i to przez wysłannika samych niebios? Oto drugi sposób zainicjowania przez Archanioła Gabriela kultu Matki Bożej.

b) *„Błogosławiona jesteś między niewiastami, błogosławiony jest owoc Twojego łona” (Łk 1, 42–45)*

Wszystko wskazuje na słuszność przeświadczenia, że tak właśnie zrozmiała Bożą inicjatywę Elżbieta, którą nawiedziła zaraz po otrzymaniu anielskiej wieści Maryja, jej krewna. Podczas owych nawiedzin Elżbieta dwa razy nazwała Maryję błogosławioną: po raz pierwszy, gdy stwierdziła, że Maryja jest błogosławioną między niewiastami (por. Łk 1,42) i po raz drugi, gdy powiedziała, że Maryja jest błogosławioną dlatego, iż uwierzyła w spełnienie się słów powiedzianych Jej przez Archanioła (por. Łk 1,45).

Od zupełnie tak samo brzmiącego błogosławienia zaczynały się w modlitwach izraelskich wszystkie akty uwielbienia, czyli nie tylko prywatnego, lecz także liturgiczno – urzędowego kultu. Po Archaniele Gabrielu Elżbieta stała się pierwszą czcicielką Maryi.

c) *„Oto bowiem błogosławić mnie będą odtąd wszystkie pokolenia” (Łk 1,48)*

I wreszcie etap trzeci. Ona sama, Maryja, zaakceptuje publicznie zarówno to, co powiedział Archanioł, jak i to, co usłyszała z ust Elżbiety. Zgadza się z tym, sama oświadcza, że „Oto bowiem błogosławić mnie będą odtąd wszystkie pokolenia” (Łk 1,48), nawiązuje niejako do anielskiego kecharitomene – łaski pełna. Takie są, bardzo ogólnie mówiąc, podstawy Maryjnego kultu w Ewangelii Łukasza. Przejdźmy z kolei do Ewangelii Jana³.

2. Ewangelia według Świętego Jana 2, 1–12; 19, 27

a) *J 2, 1–12*

Opisane przez niego – i tylko zresztą przez niego – gody w Kanie Galilejskiej (J 2,1–12). Wśród obecnych na godach pierwszoplanową po Jezusie rolę odgrywa bez wątpienia Maryja. Czyż w takim rozstawieniu głównych postaci przy opisie całego wydarzenia nie chodziło Janowi o wyróżnienie Maryi? Czyż nie był to, mówiąc delikatnie, pobożny ukłon w Jej stronę? To Ona pierwsza zauważa zakłopotanie weselników, to Ona bierze inicjatywę w swe ręce, to Ona wydaje polecenie. Czyż nie zamierzał Jan uczcić Jej, wyróżnić w ten sposób? Ale najważniejsze jest to polecenie: „Cokolwiek wam powie, czyńcie” (J 2,5). Była tam potrzebna po to, żeby wprowadzić porządek do zakłopotanych umysłów ludzkich, żeby ukierunkować ich uwagę w stronę Jezusa Chrystusa. Zadanie to nie lada, nie do powierzenia byle komu⁴.

b) *J 19, 27*

³ Por. K. Romaniuk, *Manuale Episcoporum*, Poznań 1987, s. 130-131.

⁴ Por. tamże, s. 132.

Drugi tekst Jana to słowa Chrystusa wypowiedziane z krzyża, na chwilę przed skonaniem. Pozornie chodzi w nich tylko o powierzenie Maryi pieczy nad Janem Ewangelistą. Jezus mówi do Jana, wskazując przynajmniej wzrokiem na Maryję: „Oto Matka twoja” (J 19, 27). Lecz dawno już zauważono – uczynili to niektórzy z pierwszych Ojców Kościoła – że Jan Ewangelista reprezentuje pod krzyżem jeśli nie całą ludzkość, to przynajmniej cały Chrystusowy Kościół. Bardzo to szczególne zarekomendowanie przez samego Jezusa Chrystusa macierzyńskiej godności Bogarodzicy. To także bardzo specyficzna prawda, lecz niewątpliwa forma kultu Maryi. Tak więc w nurt uwielbienia Matki Bożej, zainicjowany przez Archanioła Gabriela, ukierunkowany przez Elżbietę i utrzymywany przez Maryję, włącza się sam jej Syn Jednorodzony – Jezus Chrystus⁵.

II. KULT MARYI WE MSZY ŚWIĘTEJ I LITURGII GODZIN

1. Kult Maryi we Mszy Świętej

Skoro Jezus jest obecny w Eucharystii, ponieważ daje się w niej osobiście, obecna w niej jest również Maryja, którą On włączył w swój krzyż. Jest w niej obecna jako Ta, która poprzez wieki, w zastępstwie wszystkich ludzi, mówi „tak”, która dziewiczo przyjmuje ciało Chrystusa i ofiaruje je Bogu oraz ludziom w akcie dziękczynienia⁶.

W sprawowaniu Liturgii eucharystycznej Maryja jest przede wszystkim czczona jako Ta, z której Zbawiciel przyjął ciało ludzkie. Eucharystia jest Ciałem Pańskim, a zatem Maryja jest także Tą, która przyniosła i dostarcza wiernym Jezusa eucharystycznego.

a) W sprawowaniu Eucharystii Maryja jest wymieniana po raz pierwszy w „spowiedzi powszechnej”, gdzie wierni przyzywają Jej wstawienniczej modlitwy, prosząc Boga o odpuszczenie grzechów.

b) Następnie, w „Wyznaniu wiary” (symbolu nicejsko-konstantynopolińskim) przypomina się prawdę, że Syn Boży „przyjął ciało z Maryi Dziewicy”.

c) Maryja jest obecna również we wszystkich *anaforach*, czyli modlitwach eucharystycznych, które zajmują centralne miejsce w całej liturgii Kościoła⁷. Dlatego też elementy Maryjne modlitwy eucharystycznej mają dla mariologii i czci Maryjnej w aspekcie liturgicznym największe znaczenie.

Pełne czci wspomnienie Maryi w ramach chwały i dziękczynienia za wcielenie i narodzenie Pana zawarte jest w Eucharystii Hipolita (około roku 215) i brzmi dziś w sformułowanej na nowo według jego wzoru drugiej modlitwie eucharystycznej⁸. „Stał się człowiekiem za sprawą Ducha Świętego i narodził się z Dziewicy”.

Od V stulecia Kanon Rzymski w modlitwie „communicantes” zgodnie z artykułem wiary o świętych obcowaniu mówi o łączności wiernych zebranych na Mszy Świętej z Maryją i świętymi w niebie. Nowy przekład brzmi: „Zjednoczeni z całym

⁵ Por. tamże, s. 132-133.

⁶ Por. G. Chantraine, *Dziewica Maryja we wspólnocie świętych*, Com 9 (1989) nr 3, s. 108.

⁷ Por. G.M. Bartosik, *Przez Ciebie jaśnieje radość. Kult Maryi w liturgii Wschodu i Zachodu*, Niepokalanów 1998, s. 188.

⁸ Zob. J. Schulz, *Miejsce Maryi w sprawowaniu sakramentów i w Liturgii Godzin*, w: *Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne*, red. W. Beinert, Warszawa 1992, s. 98-99.

Kościółem, ze czcią wspominamy najpierw pełną chwały Maryję, zawsze Dziewicę, Matkę Boga i Pana naszego, Jezusa Chrystusa...”⁹.

Pierwsza i trzecia Modlitwa eucharystyczna Mszału Rzymskiego wiąże się z prefacją zmieniającą się zależnie od czasu roku kościelnego. Daje ona ze swej strony wyraz uwielbienia Maryi nie tylko w Jej święta, ale też w niedziele (prefacja druga), w Adwencie (druga prefacja adwentowa) oraz na Boże Narodzenie.

W czwartej Modlitwie eucharystycznej Maryja jest wspominana dwukrotnie: przed przeistoczeniem, gdy przypomina się historię zbawienia, kiedy to „Syn Boży za sprawą Ducha Świętego stał się człowiekiem i narodził się z Maryi Dziewicy”. Po raz drugi Maryja wspominana jest pod koniec tej Modlitwy eucharystycznej jako Ta, która już jako pierwsza cieszy się dziedzictwem życia wiecznego, obiecanego wszystkim wierzącym.

W pozostałych Modlitwach eucharystycznych – o tajemnicy pojednania (Modlitwy eucharystyczne dla dzieci), Maryja jest wspominana jako pierwsza spośród wszystkich, którzy już cieszą się szczęściem wiecznym.

d) Duża różnorodność tekstów Maryjnych znajduje się w prefacjach o Najświętszej Maryi Pannie. Oto najważniejsze tematy prefacji: Boże Macierzyństwo Maryi, Kościół wielbi Boga słowami Maryi, Maryja wzorem i Matką Kościoła, Maryja znakiem pociechy i nadziei, misterium Maryi i Kościoła, udział Maryi w misterium paschalnym¹⁰. Teksty te w obecnej liturgii mszalnej ukazują Maryję, zgodnie z intencją ostatniego Soboru, w tajemnicy Chrystusa i Kościoła.

e) Dnia 15 sierpnia 1986 r. został ogłoszony, a następnie opublikowany w Watykanie *Collectio Missarum de Beata Maria Virgine*. Mszał ten zawiera 46 formularzy Mszy o Najświętszej Maryi Pannie, w którym Maryja jest czczona i wzywana w niezmiennym bogactwie form. Formularze te są skonstruowane na podstawie tekstów biblijnych oraz oparte na najstarszych tekstach liturgicznych Kościoła. Są jakby syntetą i perłą Maryjnego wymiaru liturgii ziemskiej.

2. Kult Maryi w Liturgii Godzin

Już w III w., zanim jeszcze rozbudowano okresy świąteczne roku, poszczególne pory dnia dedykowano wspomnieniu różnych tajemnic Chrystusa. Ten zwyczaj doprowadził do powstania Liturgii Godzin, czyli konkretnego odmawiania w ciągu dnia (niekiedy również w nocy) psalmów, hymnów, antyfon i innych specjalnych modlitw dla uczczenia Boga¹¹.

a) Tekstem, który praktycznie od początku jest obecny w Liturgii Godzin, jest kantykt Maryi „Magnificat” (Łk 1, 46–55). W liturgii łacińskiej od V stulecia „Magnificat” ma swoje miejsce w nieszpórach. Kantykt ten został obramowany poetyckimi antyfonami.

⁹ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 304.

¹⁰ Por. G. M. Bartosik, *Przez Ciebie jaśnieje...*, s. 190.

¹¹ Zob. B. Margański, *Historia kształtowania Liturgii Godzin*, w: *Liturgia uświęcenia czasu*, red. W. Świerżawski, Kraków 1984, s. 13-16.

b) Do najważniejszych antyfon w liturgii rzymskiej należało pięć wielkich antyfon zaczynających się od słowa „hodie”, czyli podkreślających, że zbawcze tajemnice celebrowane w liturgii dokonują się dzisiaj.

Obok Wielkanocy, Zesłania Ducha Świętego i święta Objawienia, antyfony „hodie” były przeznaczone na dwa święta Maryjne: Wniebowzięcie (15 sierpnia) i uroczystość Niepokalanego Poczęcia (8 grudnia). W odnowionej posoborowej liturgii ta ostatnia antyfona uległa zmianie. Oto (zaczepnięta z obecnej liturgii rzymskiej) antyfona na „Magnificat” podczas II nieszpórów Uroczystości Wniebowzięcia: „Dzisiaj Maryja Dziewica została wzięta do nieba, radujmy się, bo z Chrystusem króluje na wieki”¹².

c) Codziennymi modlitwami Maryjnymi w rzymskiej Liturgii Godzin były Maryjne antyfony końcowe. Powstały one na ogół w XI i XII w. W XIII w. przyjęły się jako stałe zakończenie wszystkich godzin kanonicznych. Z czasem zostały one podporządkowane różnym okresom roku liturgicznego. Są to następujące antyfony: „Matko Odkupiciela”, „Witaj, niebios Królowo”, „Królowo nieba, wesel się”, „Witaj, Królowo, Matko miłosierdzia”, „Pod Twoją obronę”¹³. Oto treści niektórych antyfon:

„Matko Odkupiciela” (Alma Redemptoris Mater)

Współcześnie antyfona ta związana jest z okresem Adwentu. Słowa rozpoczynające antyfonę: Alma ma podwójne znaczenie: święta, wspaniała, dobroczynna, czcigodna oraz dziewicza, panna. Charakterystyczne jest także wyrażenie: Brama i Przedsionek nieba. Ta krótka antyfona pozwala odkryć miejsce Maryi w Kościele, a także zadanie Kościoła, który krocząc z Maryją ku wieczności, chce być dla całego świata nie tylko czcigodną instytucją, lecz pełną czułości i miłości Matką na wzór Alma Mater.

„Witaj, niebios Królowo” (Ave Regina coelorum)

W nowym wydaniu Liturgii Godzin tę antyfonę śpiewa się na uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Treścią sięga ona do Biblii, łączy macierzyństwo z dziewictwem: „Wyrośnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się odrośl z jego korzeni” (Iz 11, 1). Maryja nazywana jest Bramą, Panią chwalebna.

„Królowo nieba, wesel się”(Regina coeli laetare)

W czasie wielkanocnym na podstawie postanowienia Benedykta XIV (20 kwietnia 1742) w miejsce *Anioł Pański* odmawia się sławną antyfonę „Regina coeli”. Antyfona ta, pochodząca prawdopodobnie z przełomu X i XI w.¹⁴, łączy w szczęśliwy sposób tajemnicę wcielenia Słowa („Ten, któregoś nosiła”) z wydarzeniem paschalnym („zmartwychpowstał, jak powiedział”) i zaproszeniem do radości („Królowo nieba, wesel się”), którego wspólnota Kościoła kieruje do Matki z motywu zmartwychwstania Jej Syna.

¹² *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. IV, Poznań 1988, s. 1076.

¹³ Zob. B. Nadolski., *Liturgika*, t. II, s. 144.

¹⁴ Potwierdzeniem istnienia tej antyfony jest Antyfonarz (wiek XII) z opactwa św. Lupo di Benevento. Por. R.J. Hesbert, *Corpus Antiphonalium Officii*, vol. II, s. XX-XXIV; vol. III, s. 440, Roma 1965-1968.

Jest to modlitwa, w której Maryja raduje się zmartwychwstaniem swojego Syna. Wydaje się, że prawdziwym źródłem powstania antyfony „Królowo nieba, wesel się” jest „zmysł wiary”: głęboko wpisane w świadomość wiernych przekonanie o udziale Maryi w męce i śmierci Chrystusa, Jej trwaniu pod krzyżem. Zmartwychwstały Chrystus ukazał się najpierw swojej Matce – chociaż o tym Ewangelie milczą¹⁵. Ona przez swoją wiarę i nadzieję zasłużyła na takie wyróżnienie¹⁶.

„Witaj Królowo” (Salve Regina)

Należy do najpopularniejszych antyfon. Stosowano ją w zakonach męskich i żeńskich jako ostatnią modlitwę polecającą umierającego Bogu. Czynili to także chrześcijanie świeccy. Jest ona nie tylko radosnym i synowskim pozdrowieniem Bogarodzicy, ale także błaganiem o miłosierdzie i łaski dla działania Kościoła. W czterotygodniowym układzie psalterza charakter Maryjny mają również modlitwy wstawiennicze odmawiane w sobotę pierwszego i trzeciego tygodnia.

Tekstami Maryjnymi wypełnione są przede wszystkim teksty brewiarzowe (hymny, modlitwy wstawiennicze, oracje) w dni Maryjnych uroczystości i świąt czy wspomnień¹⁷.

Posoborowa reforma liturgiczna zezwala również i zachęca do poświęcenia Maryi każdej soboty. Liturgia Godzin zawiera osobny formularz modlitewny przeznaczony na wspomnienie Najświętszej Maryi Panny w sobotę. Wśród wszystkich sobót szczególne miejsce w XX w. zaczęły zajmować pierwsze soboty miesiąca, w które czci się Niepokalane Serce Maryi i odnawia akt zawierzenia świata temu Sercu. Kult ów jest odpowiedzią na objawienie Maryi w Fatimie w 1917 r., a rozprzestrzenił się zwłaszcza od 1942 r., gdy papież Pius XII ofiarował cały świat Niepokalanemu Sercu Maryi¹⁸.

Jest intencją Soboru Watykańskiego II (KL 84 i 100), aby zgodnie z najstarszą tradycją (por. *Marialis cultus* 15) udostępnić znów główne Godziny kanoniczne ogłowi wiernych, by wraz z Maryją uwielbiać Trójjedynego Boga.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić:

1. W dawniejszych mariologiach można było dosyć często spotkać pogląd, że Biblia mało mówi o Maryi. W świetle najnowszych badań mariologii biblijnej pogląd ten jest nie do utrzymania, należy go skorygować. Aby jednak dostrzec to bogactwo, należy teksty te właściwie odczytać – nie według zasady wyrwanych z kontekstu cytatów, lecz przy pomocy wnikliwej analizy, która uwzględni gatunek literacki tekstów.

¹⁵ Zob. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, s. 146.

¹⁶ Zob. Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti, *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*, Città del Vaticano 2002, nr 196.

¹⁷ Zob. G. M. Bartosik, *Przez Ciebie jaśnieje...*, s. 192.

¹⁸ Por. Pius XII, *Poświęcenie rodzaju ludzkiego Niepokalanemu Sercu Maryi, Orędzie radiowe z okazji 25-lecia objawień Matki Bożej w Fatimie*, w: *Zawierzyć Maryi. Antologia wypowiedzi i aktów zawierzeń maryjnych Jana Pawła II*, red. B. Lewandowski Rzym 1991, s. 57-58.

Wiele tekstów Nowego Testamentu, szczególnie teksty Łukasza i oraz perykopy Janowe, stały się przedmiotem pogłębionych studiów. Ich rezultaty umocniły skryptywalistyczną podstawę mariologii¹⁹.

Kult Maryjny jest głęboko zakorzeniony w objawionym słowie Bożym, stąd powinien on wyrastać z Biblii, z niej czerpać środki wyrazu i ducha modlitwy. Adhortacja Pawła VI domaga się „by kult Najświętszej Dziewicy został przeniknięty i wypełniony najważniejszymi treściami orędzia chrześcijańskiego” (*Marialis cultus* 30), jakie wytycza Pismo Święte.

2. Bardzo cennym źródłem poznania miejsca i roli Maryi w wierze Kościoła jest święta liturgia. Kult Bogarodzicy sięga samych początków liturgii chrześcijańskiej i należy do stałej Tradycji Kościoła. Z najstarszych przekazów tej Tradycji wynika, że wspomnienie Matki Bożej ma zawsze miejsce w tak centralnych punktach liturgii, jak Msza święta czy Liturgia Godzin. Trzeba w liturgii mszalnej i uświęcenia czasu dostrzec elementy Maryjne, by przez Maryję i z Maryją wielbić Boga.

Jak zauważono, pobożność Maryjna jest wszczepiona harmonijnie w jeden nurt kultu chrześcijańskiego, poprzez który Kościół z Chrystusem w Duchu Świętym uwielbia Ojca. Dlatego właśnie Sobór Watykański II zachęca „wszystkich synów Kościoła, by szczerze popierali kult Błogosławionej Dziewicy, szczególnie liturgiczny” (KK 67).

Z dokumentu II Polskiego Synodu Plenarnego
Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła

56. Synod zleca wszystkim odpowiedzialnym za śpiew i liturgię parafialną troskę o dobór pieśni odpowiadający sprawowanym obrzędom. W czasie Mszy świętej, podczas procesji eucharystycznych, adoracji Najświętszego Sakramentu i Komunii świętej należy śpiewać pieśni eucharystyczne, inne odpowiednio dobrane pieśni o Chrystusie, a także pieśni, w których sławimy Boga i składamy Mu dziękczynienie za Jego wspaniałość i miłość okazaną zwłaszcza w Jezusie Chrystusie. Pieśni ku czci Matki Bożej mogą być włączone w nabożeństwa eucharystyczne o tyle, o ile ich zastosowania domagają się odpowiednie teksty liturgiczne (antyfony, modlitwy własne Mszy świętej, czytania liturgii Słowa).

¹⁹ Por. B. Jadwidzić, *Liturgiczny kult Bogurodzicy w Biblii i „Marialis Cultus”*, Sandomierz 2002, s. 113-115, 118 (mps).